

ZUID-SUMATRAANSE HERINNERINGEN

door

J. D. PASTEUR

Zuid-Sumatra is zo'n beetje 't stiefkind onder de gebieden, die biologisch in kaart zijn gebracht. We lezen van West en Oost en Noord Sumatra, hun vogels, olifanten, orang utan's en wat dies meer, maar 't gebeurt maar zelden dat er iets staat over 't Palembangse of over de Lampongs. Dat is wel begrijpelijk als men nagaat dat Deli, de Bataklanden enz. veel eerder in cultuur zijn gebracht dan de moerassige stroomgebieden van Musi en Lematang. Maar deze streken mogen dan in vruchtbaarheid van de bodem ten achterstaan bij meer noordelijker gebieden, faunistisch bezien kan zich de natuurliefhebber geen rijker onderzoeksterrein wensen.

Om hierover wat te schrijven valt niet mee. Een droge opsomming van waarnemingen over zoogdieren, vogels, slangen en vlinders zou de gemiddelde lezer al gauw vervelen; het is dus zaak om op onderhoudende wijze een en ander op schrift te stellen, zooals Kipling ons dat heeft voorgedaan, en daar is helaas niet elke pen toe in staat. Verder ben ik maar een amateur; er zullen dan ook vele vragen zijn, waar ik geen antwoord op weet. Wellicht is er een vak-bioloog te vinden, die de hiaten wil aanvullen, hetzij in dit tijdschrift, hetzij door middel van persoonlijke correspondentie. Als men per auto van Palembang het land inreist, richting Lahat, dan vindt men bij km 132 een zijweg rechts, die leidt naar het ongeveer 25 km verder gelegen complex boorterreinen van de S.V.P.M., met als centrum Pendopo. Het is heuvel terrein, 40-80 meter boven de zeespiegel, veel rubberbossen, veel alang-alang, veel ladangs, weinig echt bos. We moeten soms tientallen kilometers rijden voordat we bij een bos komen, waarvan je kunt zeggen, dat 't op oerwoud begint te lijken. Zulke excursies maken we elke Zondagmorgen en soms ook na 't werk om vier uur. Dat zijn wel is waar maar enkele uren per week die we aan de natuur kunnen wijden, maar over twintig jaren genomen zien we genoeg interessante dingen om er een paar bladzijden mee te vullen. En dan moet ik in de allereerste plaats ieder die de natuur ingaat op het hart drukken: neem een camera mee. Er gaat niets boven een foto naast een beschrijving. De onvergelykelijke foto's van Bartels, Hoogerwerf e.a. zijn hier een voorbeeld van; overigens hoeft men geen kunstenaar te zijn om waardevolle foto's te maken. Wat heb ik een spijt dat ik geen toestel bezat; hoeveel kostelijke momenten had ik niet kunnen vast leggen. Daar is bijvoorbeeld die vliegende slang *Chrysopelea paradisi* Boie, behalve een van de interessantste, ook nog een van de mooiste, die voor m'n ogen langzaam tegen een loodrechte gladde muur op kroop. Of een kingcobra van over de 4 meter. Of een witte simpai, of een

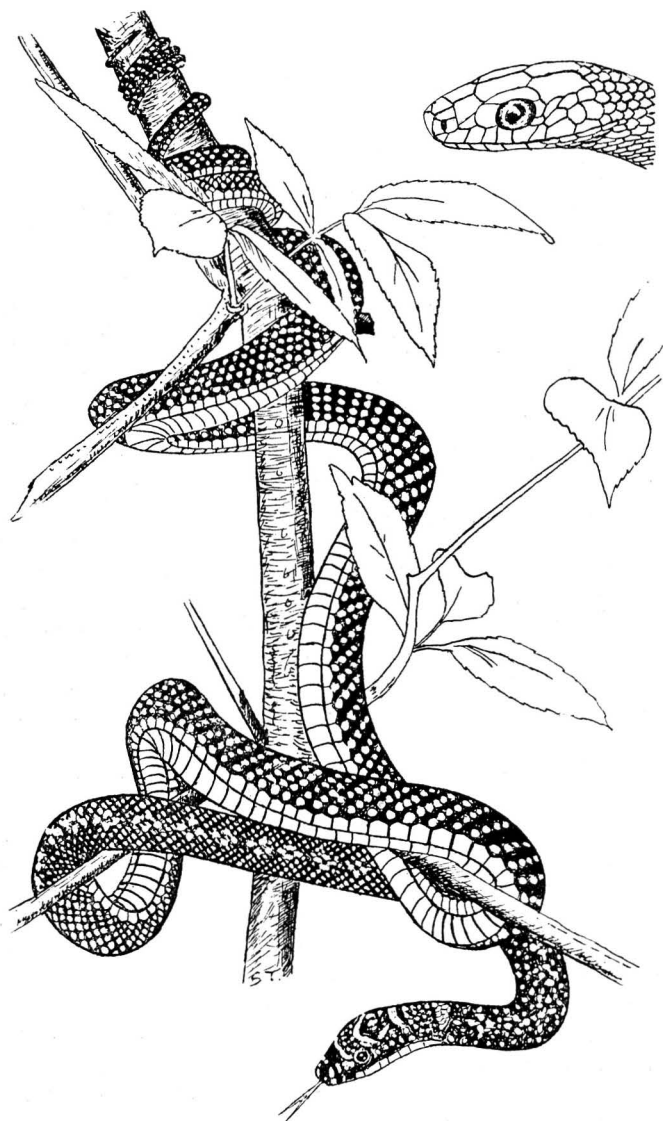

Fig. 1 *Chrysopelea paradisi* Boie
(Tekening Museum Zoologicum Bogoriense)

tam boskatje. Of een zwarte vliegende eekhoorn (Atjeh). Of twee parende slangen. En nog veel meer. Dat had gekiekt moeten worden, want, zoiets zie je niet alle dagen. Dat boskatje ruilden wij tegen een pakje sigaretten; het was maar net van de moeder weg, werd speciaal verzorgd en groeide goed op. Volgens B r e h m en v a n B a l e n leek het een dwerg tijgerkat, *Felis bengalensis*, maar de foto in het jongste boek van D e l s m a n lijkt er slechts gedeeltelijk op; de onze was beslist meer gestreept, vooral op de kop. Ik kreeg dit prachtige, maar uiterst schuwe diertje zover, dat het bij me op de bank kwam liggen, en luid spinnend om liefkozing vroeg. We namen het zelfs mee naar het bos in een mandje, en lieten het geheel vrij rondscharrelen. Ook lieten we het buiten als we 's avonds naar de bioscoop gingen. Wanneer we dan terug kwamen, zat het ergens onder huis en kwam na enig roepen weer binnen. Bij zo'n gelegenheid is Tobias tenslotte voorgoed weggebleven, een oplossing waar we niet zo rouwig om waren, want Tobias was niet zindelijk te krijgen; de uitwerpselen verspreidden een enorme stank en werden bij voorkeur gedeponeerd onder de bank en onder de schrijftafel, waar ik op m'n knieën bij moest.....

Langs de zonnige boorwegen groeit overvloedig *Lantana*. Waar *Lantana* bloeit vinden we vlinders. Maar ook diep het bos in vinden we vlinders. Wanneer we gebukt door het onderhout gaan, op zoek naar houtzwammen en paddestoelen, dan gebeurt het wel eens, dat we de allermooiste van deze schemering-kapellen voor onze voeten zien opvliegen en als een grote blauwe vonk zien wegflitsen naar een volgende schuilplaats. Het is *Thaumantis klugius*, een juweel, vooral het mannetje. Buiten in de zon, rond de *Lantana*, jagen we al jaren lang vergeefs op een andere prachtvlinder, de hier niet zeldzame maar zeer snel vliegende *Papilio palinurus*. Dit is wel een van de allermooiste vind ik, een gaaf en vers exemplaar is werkelijk iets heel bijzonders, zwart met groen waarover een blauwe weerschijn ligt, zowat 7 centimeter groot. Jammer genoeg, komt deze vlinder voor zover ik weet niet op Java voor. Er is nog een andere *Papilio*, die we op Java niet zullen vinden en die tot de prachtigste vlinders van de hele archipel behoort: *Papilio brookiana*, maar die ving ik niet hier, maar in hoger gelegen streken, bij Pagar Alam op de hellingen van de Dempo, 800 meter. Deze vlinder gaaf uit het net te halen is voor elke verzamelaar een onvergetelijk moment. Hij heeft een vleugelspanning van ongeveer 12 centimeter en is fluweelzwart met groene tekening, het wijfje is nog iets groter. Maar nu terug naar Pendopo, want er zijn nog andere zeldzame vlinders, die het vermelden waard zijn. In al die 20 jaren zag ik eens een *Taxila haquinus drupadi* en..... ik ving hem. Onder mijn zeer bescheiden naoorlogse verzameling noem ik nog een *Lamproptera curius* (zeldzaam), *Charaxes borneensis*, *Euthalia evelina sikandi*, beide zeer zeldzaam, en een vlinder waarvan ik vermoed dat het één der vr. vor-

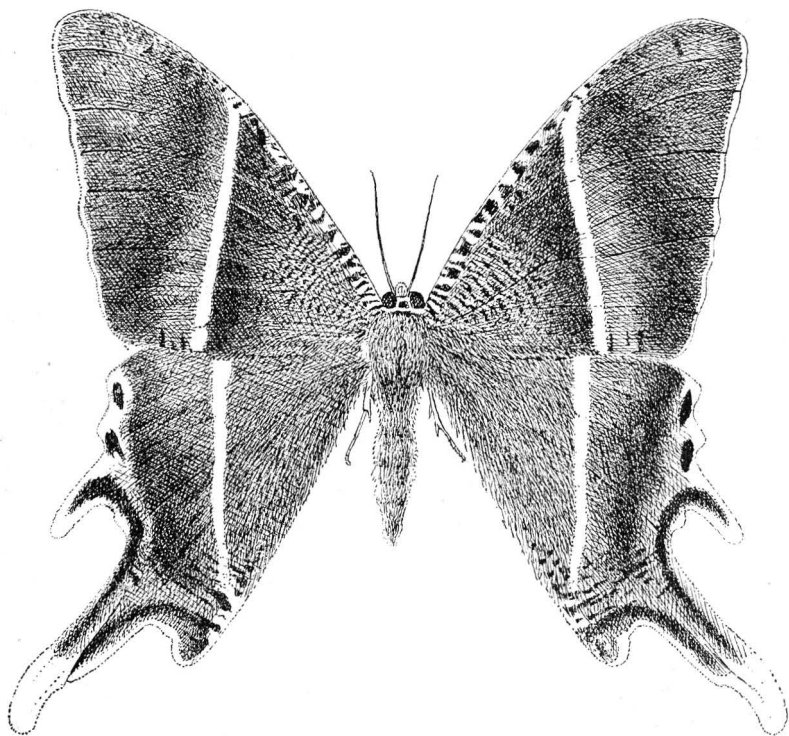

Fig. 2 *Nyctalemon menoetius* Hpffr.
(Tekening Museum Zoologicum Bogoriense)

men is van *Graphium macareus*. Verder, om nog even bij de vlinders te blijven, zag ik eens, of meende ik eens te zien, een vlinder die sprekend leek op een *Ideopsis gaura* maar die heel anders vloog. Bestaat er een nachtvlinder die overdag vliegt en lijkt op *gaura*? Evenals b.v. die niet zo zeldzame nachtvlinder, die op 't eerste gezicht in de vlucht sprekend lijkt op een kleinere uitgaaf van de zwart-wit-rode *Cethosia biblis javanica*. Weet iemand hoe die heet?

Sommige vlinders landen 't liefst met de kop naar beneden, ik heb dit gezien van *Rhinopalpa polynice* en van de grote grijze nachtvlinder *Nyctalemon menoetius*. Is dit bekend? Waarom het je moeilijk maken als 't makkelijk kan? De dieren moeten er voor 't landen een soort salto voor maken dunkt me.

De vogels zijn hier ook goed vertegenwoordigd. Het is een sport om de dieren aan hun gezang of hun geroep te leren kennen. Als we door 't bos lopen valt er weinig te zien, maar des te meer te horen. Zo langzamerhand zijn we er wel achter wat de meeste ge-

luiden voorstellen, maar toch blijft er altijd veel wat we niet thuis kunnen brengen. Het beste is wel om een vogel, die men niet kent met een windbuks neer te halen, wat een moeilijk werk is maar ja, 't mag ook niet te makkelijk worden. Dat hoeft maar een keer te gebeuren en de vogel vergeet je nooit weer, vooral wanneer je hem eerst rustig hebt kunnen observeren en zijn stem hebt gehoord. Met een beetje scherpzinnigheid is de dode vogel met Van Balen, Hoogerwerf, Delsman e.a. te determineren. Dikwijls kan men zelfs alleen al door goed observeren de vogel thuis brengen, maar men passe op voor foute conclusies. Correct observeren is een heel grote kunst. Hoe vaak is 't me niet overkomen, dat ik per telefoon werd uitgenodigd om een pracht vlinder te komen zien: „zit tegen 't gaas in de voorkamer". De beschrijving die ik dan vraag en krijg, duidt in negen van de tien gevallen minstens op een nieuwe soort, en als ik dan tien-twintig kilometer heb gereden om 't wonder te zien, dan blijkt het steeds een doodgewone zo-en-zo te zijn. En beschadigd bovendien. Maar ja, ik kom toch steeds kijken, want je kunt tenslotte nooit weten.

Dikwijls hoor ik in de verte, nooit dichtbij, een enkele schreeuw: Ku-auw! Is het de Argus fazant? Of is er een ander dier dat ongeveer 't zelfde roept? Ik heb hem nooit in 't wild gezien, wel 2 maanden in een kooi gehad. Ook de bekende speelplaatsen ben ik nooit tegen gekomen.

De *tjutjarawah* zien en horen we hier dagelijks, maar de vogel, die welhaast nog mooier zingt, de *schama-lijster*, zag ik maar eens en dat na een lange jacht. Het gezang is wonderbaarlijk mooi. Jubelend als de *tjutjarawah*, maar welluidender en met meer variatie. Ik kreeg het dier pas te zien na zeker een kwartier sluipen en wachten. Het viel me op dat hij zulke merkwaardige bewegingen maakte, ineen dook dan weer hoog op de poten. Is dit zijn gewoonte of zat er misschien een wijfje in de buurt? De tijd van het jaar herinner ik me niet meer, het is al lang geleden. En nu is het antwoord op vele van mijn vragen niet zonder meer te geven en ik hoor al het verzoek: Materiaal opsturen naar Bogor. (Is het niet mogelijk vrijheid van port te krijgen voor dergelijk materiaal, net als voor de oorlog? Dat zou een en ander aanzienlijk vergemakkelijken.) ¹⁾

De slangenstand is hier erg achteruit gegaan na de oorlog, vermoedelijk door het vele ladangen. De meeste van mijn waarnemingen werden gedaan voor de oorlog. We hadden in de loop der jaren een kostelijke verzameling op formaline in het hospitaal Talang Akar. Die heeft de Jap meegenomen, althans ze is verdwenen. Het moeten er omstreeks 50 geweest zijn. Zelfs een *Vipera russellii* was erbij, uit 't Surabajase afkomstig en een *Trimeresurus*, waarvan 't voorkomen op deze hoogte door Bogor (ik weet niet meer

¹⁾ Portokosten worden door het Museum altijd graag vergoed, lezer!

wie) in twijfel werd getrokken. Over de gifwerking in 't algemeen weet ik weinig of niets te vertellen. Beten met dodelijke afloop zijn hier bij mijn weten niet voorgekomen, wel was er een man wiens arm na een slangenbeet moest worden geamputeerd. Volgens de beschrijving van de man kan 't alleen een *u l a r t a n a h*, *Agkistrodon rhodostoma* geweest zijn.

Het vangen van gifslangen blijft een précair werkje. Ik doe 't niet meer. Wanneer ik tegenwoordig een cobra tegen kom dan sla ik hem dood, is 't een grote of heb ik geen stok, dan ga ik hem een eindje uit de weg. Ongeveer vijftien jaar geleden, ik zal 't niet gauw vergeten, zag ik op een boorweg een forse slang over de weg kruipen. In een oogwenk was ik uit de wagen en kwam behoedzaam naderbij. Meneer had niet de minste haast, keek mij eens rustig aan en ik zag een oranje keel: een king-cobra. De kop verdween over de berm in de struiken en het lichaam werd langzaam korter. Er restte nog twee meter,..... een meter. Zou het dier me ontgaan? Toen kwam ik gauw, maar voorzichtig, 'n tien stappen naderbij, greep de slang bij zijn staart en sprong naar het midden van den weg, het dier over m'n hoofd zwaaiend als een lasso. Ja, zo had ik het eens ergens gelezen. Ik riep K. toe, die ook uit de wagen was gekomen, om gauw een stok te zoeken en me die voor de voeten te werpen, maar dat duurde zo lang en ik werd wat moe. zodat ik 't van woede blazende dier maar met de kop tegen de berm sloeg, dat 't bloed in 't rond spatte. Het mat 3.60 m. Maar dat was in '38. Ik doe zo iets nu niet meer.

De gewone cobra is hier helemaal niet zeldzaam, maar het is steeds de koffiekleurige die we hier zien, niet de zwarte; dit is waarschijnlijk de variëteit *leucodira*. De determinatie van slangen is wel te doen met behulp van De Rooy's boek. Maar toch zou een meer populair boekje, met eenvoudiger determinatietabel in een grote leemte voorzien. Het valt natuurlijk niet mee om dat in elkaar te zetten. Het zijn m.i. voornamelijk de tekening- en kleur beschrijvingen die in De Rooy verwarrend werken. Zou dat zijn doordat zij vele dieren uit de fles beschreven heeft en het een feit is, dat de kleurentekening er in leven heel anders kan uitzien dan in alcohol of andere conserveer vloeistof? Ook is het me opgevallen, dat de kopschilden niet altijd overeenstemmen met de beschrijving uit het boek.

Slangen verzamelen is een interessant werk. Het is zaak zoveel mogelijk mensen hierbij in te schakelen. Met een loupe bestudeert men de tanden, kopschilden enz. en met behulp van De Rooy kan men in de meeste gevallen de slang met zekerheid thuisbrengen. Het komt wel voor, dat er een blik met inhoud thuis bezorgd wordt van een naburig boorterrein. Het wordt dankbaar aanvaard en terstond opengemaakt. De inhoud blijkt een morsdode slang te zijn, die een meer dan walgelijke stank verspreidt. Toch wordt het cadaver onder de lamp van de schrijftafel gebracht en met de

loupe grondig onderzocht want gedetermineerd zal hij worden..... M'n vrouw vlucht zolang naar de burenen..... Maar soms is de inhoud van zo'n geschenkzending van goede kwaliteit. Zo kreeg ik eens een merkwaardig slangetje van 18 cm in handen, dat ik niet thuis kon brengen. 't Had geen schubben maar ringen, dus was 't geen slang maar een worm. Maar 't had ogen, en een bekje, dus was 't geen worm maar een slang. Maar 't had een anale opening in de lengte en niet dwars, dus kon 't weer geen slang zijn. Daarentegen had 't tandjes in de bek, dus kon 't ook geen worm zijn. Correspondentie met Bogor bracht de oplossing: geen slang, geen worm, maar een wormsalamander: *Ichthyophis monochrous*. Grote pythons zijn een zeldzaamheid. Misschien zijn de knapen van 10 meter alleen nog maar in de grote rivieren van Borneo en Sumatra te vinden, ver van de bewoonde wereld. Zes meter was de grootste die ik hier zag.

Het gebeurt maar heel zelden, dat een mens door een python gedood wordt, maar het volgende verhaal is authentiek. Een groep van twee man, behorend tot een geologische „party” lopen 300 meter voor de anderen uit naar het kamp terug. Het is 5 uur 's middags 23 September 1951, bij Logeh, midden Sumatra. Een der mannen wordt door een slang aangevallen, de andere loopt schreeuwend terug. Wanneer de hoofdgroep ter plaatse komt, ligt het slachtoffer stil op de grond, omstrengeld door de slang. Men blijft op een respectabele afstand. Even later verdwijnt de slang het bos in, maar pas de volgende ochtend durft men naderbij te komen. De man is dood. Er wordt in het rapport niet gesproken over de lengte van de slang en de beschrijving is vaag. Het lijdt echter nauwelijks twijfel, dat het *ular sawah* *Python reticulatus* is geweest.

Het laatste woord over vliegende slangen is nog lang niet geschreven. Er zijn nog verschillende vraagstukken, die opgehelderd moeten worden. Allereerst: zijn het alleen de *Chrysopelea*'s die kunnen zweven? Of zijn er ook andere? Ik heb gelezen dat ook *Dendrophis pictus* deze bijzondere eigenschap zou bezitten. Om dat te onderzoeken klom ik niet lang geleden met een *D. pictus* van 91 cm, een boortoren in en liet hem vallen. Het dier viel vrijwel loodrecht naar beneden. Men mag echter hieruit niet concluderen dat *dus D. pictus* niet kan zweven, maar wel dat het onwaarschijnlijk is. De zelfde proef met een *Chrysopelea chrysochlora* in 1941 gaf een veel beter resultaat: hij kwam bijna even ver van de toren op de grond terecht als ze hoog was. En het tweede raadsel: Welke was de slang die *Pieters* zag springen? Men sla hiervoor de Tropische Natuur van Januari 1935 op. *Pieters* zag een slang van 2½ meter uit het water op de veel hogere oever springen. Het is haast zeker dat een gewone slang daartoe niet in staat is. Om zo'n sprong te maken moet het lichaam voor de afzet uit het water horizontaal afgeplat zijn. Nog een stapje verder: wat hij in 't water kan, kan

hij ook in de lucht. De conclusie ligt voor de hand: een *nieuwe* vliegende slang, want Pieters' beschrijving komt niet overeen met de twee van Sumatra bekende vliegende slangen: *Chrysopelea paradisi* en *Ch. chrysochlora*.

Pieters heeft in de loop der jaren vele bijzonder interessante waarnemingen gedaan en sommige in de Tropische Natuur gepubliceerd. Hij is iemand met een boservaring als geen ander. Zou het hem niet mogelijk zijn, natuur-historische memoires in boekvorm uit te geven?

Nog een opmerking over slangen: Ik ving eens een *Simotes purpurascens* (tegenwoordig: *Oligodon purpurascens*). Het dier richtte bij het aanvatten het staarteinde, gekruld als een opgerolde miljoenpoot omhoog en..... ik liet van schrik bijna los, want het leek even sprekend op de geelwitte keel van een kleine cobra! Er staat in de boeken, dat de b i n t u r o n g een gevaarlijk dier is. Dat zal wel zo zijn, maar ik heb er eens één 'n schop gegeven. Dat kwam zo. Rijdende in m'n auto zag ik 's avonds een zwart dier op de weg. Enkele seconden later stapte ik uit de wagen en sprong er op af. Het was een b i n t u r o n g, die 't bij mijn nadering op een lopen zette. Ik rende hem na, maar dorst hem niet te pakken. Toen heb ik hem uit spijt zo'n enorme schop verkocht tegen het achterlijf, dat m'n wreef er pijn van deed. Het dier verdween zonder verder een woord te zeggen!

Het bestuderen van de natuur is een gezond en interessant tijdverdrijf, vooral voor de amateur, die 7 of 8 uur per dag aan zijn eigenlijk werk gekluisterd zit. En laat niemand denken, dat alles al afgegraasd is door de vakbiologen; er is in de laatste decennia zoveel nieuws ontdekt, dat we gevoeglijk kunnen aannemen, dat deze lijst in de toekomst nog wel uitgebreid zal worden. Denk maar eens aan de Komodo-varaan, de viskat, talloze vlinders en andere insecten. En last but not least: het dramatische debuut van *Bungarus javanicus*, een volkomen nieuwe grote Javaanse gifslang, die in 1932 via de dood van twee mannen haar intrede deed in de nomenclatuur; een biologische sensatie van de eerste orde. En in het opsporen van nieuwe vormen kan de amateur-naturalist, die soms meer dan de doctor in de biologie met de natuur in aanraking komt, een grote rol spelen.

KORTE MEDEDELINGEN

OUR FIRST SNAKE TO FEED ON ACHATINA

At present I have a small snake, *Pareas carinatus carinatus*, which has been living for a considerable time in a big jar. It was feeding all the time on young *Achatina*'s. Very young animals are occasionally swallowed shell and all. Somewhat older specimens are seized in a peculiar way and then they are extracted from their shells by the freely moving mandibles. As a whole it reminds me of the feeding of *Haplopettura boa*, as described by Mr. W e g n e r (Tropische Natuur, Vol. 32, page 27).

(from a letter of Fr. M. Vianney)